

Особливості визначення змісту навчальної програми курсу «Психологія емоційно-вольової та мотиваційної сфери з практикумом»

Бровченко А.К.

Причиною вибору зазначеного курсу для розгляду системної побудови інтерактивного комплексу було те, що він є новим для отримання психологічної освіти у нашому інституті. І саме це актуалізувало проблему визначення змісту і логіки самого курсу при складенні типової та ще в більшому ступені робочої програми.

Звичайно, навіть добре знайомі нам курси, які викладаються багато років, майже кожного року потребують змін у програмі. Навчаючи слухачів ми самі навчаємося. Як зазначено в відомій книзі Стівена Кові, однією зі звичок людей, що досягають успіху у майже всьому, за що беруться, – «заточуйте пилу». Що є у нашому випадку постійним самовдосконаленням та зростанням власної інформованості у областях, яким ми навчаємо слухачів.

Відсутність жорстких стандартів для авторських програм – з одного боку забезпечує свободу визначення змісту курсу, а з другої викликає труднощі з вирішенням проблеми визначення пріоритетних питань, які треба обов'язково розглянути, а також додаткових знань, які бажано засвоїти слухачам, визначення послідовності вивчення означених тем, вписаності курсу в загальну програму отримання освіти та внутрішньої логіки курсу.

Особливою проблемою стає побудова програми як алгоритму викладання дисципліни коли виникає необхідність перекроїти вже існуючі курси під новий стандарт або створити курс на основі вже вивченого. Так само сталося з курсом «Психологія емоційно-вольової та мотиваційної сфери з практикумом», який з одного боку є новим для програми навчання психологів в нашому інституті взагалі, а з другого – включає в себе проблематику тих, з якими слухачі знайомляться одночасно з ним (наприклад, «Загальна психологія»), і тих, які будуть вивчатися пізніше.

Звичайно, психологія є такою областю знань, у якій досліджуються

питання тісно пов'язані між собою. Часто виникають питання – у якому з курсів в більшому ступені треба розглядати те чи інше явище. А орієнтуючись на практику психолога не можна не спиратися на теоретичні знання закономірностей побудови та функціонування психіки. Це великою мірою стосується саме курсу, введення якого надихнуло на розглядання проблеми визначення логіки та змісту навчальних програм.

По-перше, курс цей один з тих, з якими слухачі знайомляться одним з перших, одночасно з загальною психологією, і теми їх частково співпадають та переплітаються. По-друге, кількість годин, відведених на нього, передбачає більш глибоке розглядання визначених тем та наближення до практичного застосування засвоєних знань. Цей другий аспект також ускладнюється тим, що більша частина психологічних проблем, розглядаємих у курсах «Психокорекції», який буде вивчатися на третьому курсі, та курсу «Психогієни», який зовсім був виключений з програми, мають в основі саме емоційно-вольові та мотиваційні порушення.

Перший варіант програми був складений на основі безлічі існуючих підручників, монографій та практикумів з проблематики, яка включена у назву курсу. А назва, як можна помітити, включає в себе декілька напрямків психології. Це психологія емоцій, яка вивчає також і почуття, дослідження яких межують з дослідженнями відносин, психологія волі та психологія мотиваційної сфери. Для кожного з цих напрямків є свої підручники та навчальні посібники, при чому достатньо об'ємні та маючі різну логіку і послідовність викладання матеріалу. Єдиних навчальних курсів, які б об'єднували всі ці напрямки, не існує, і при всьому різноманітті питань для необхідного вивчення, а також ліміті часу складання такого курсу видається особливо складним, якщо до цього ставитися достатньо серйозно.

Складена первинно програма при зіткненні з реальними потребами, інтересами, настановами та наявними знаннями слухачів, які тільки починають своє навчання, але серед яких є вже знайомі з багатьма теоретичними та практичними питаннями психології, вимагала не просто

уточнення і деякої корекції, а майже повної перебудови та змінення логіки викладання. Це викликало питання про принципи та вимоги не щодо оформлення програм, а щодо їх змісту. А досить часто ми робимо це інтуїтивно, не замислюючись про психологічні та методологічні засади цього процесу.

З цією проблемою доводилося зустрічатися під час викладання курсу «Основи психокорекції», коли слухачі намагаються скласти власні психокорекційні програми. Найчастіше вони не замислюються про внутрішню логічність та послідовність занять, спираючись тільки на цікавість та корисність засвоєної клієнтами інформації. Складені програми уявляють собою набір вправ, які здаються авторам програми корисними при роботі з певними психологічними проблемами та наближають до мети, поставленої на початку роботи. Одне з найбільших досягнень – наявність у описаних програмах логіки та структури окремих занять. Але це не стосується програми взагалі. Звичайно, наші слухачі ще навчаються, але за основу вони беруть вже існуючі, апробовані та опубліковані програми професіоналів, які часто містять ті ж помилки.

Звичайно, психокорекційна та навчальна програма відрізняються перш за все метою, завданнями та результатом, що визначає різність також змісту та побудови. Але все ж деякі загальні особливості та принципи складення таки є, про що стало можливим замислитися при зіткненні з проблемою невідповідності розробленої програми навчального курсу вимогам практики.

Іноді автори програм навчальних курсів роблять так само як ці слухачі й психологи-практики, складаючи програму інтуїтивно, викладаючи те, що цікаво і корисно у тій послідовності, як зручно викладачу, або за засвоєними з власних студентських років схемами, або схемами, представленими у підручниках і посібниках відомих авторів. Останній варіант є припустимим та корисним коли ми маємо справу з добре відомим, простим за складом курсом, такими як, наприклад, загальна, соціальна, педагогічна психологія. Але це не вирішується так просто у випадку, коли курс складається з деяких

наукових напрямків або основою його є досить новий і не повною мірою розроблений напрямок у науці.

Існують певні вимоги до складення учбових програм, що стосуються не стільки оформлення їх, скільки змісту, незалежно від того, яка наукова дисципліна розкривається у курсі. І основи цих вимог великою мірою полягають у психологічних особливостях засвоєння інформації і особистісних особливостях тих, для кого ця інформація призначена. Ми маємо справу з дорослими людьми, які, як ми передбачаємо, не мають серйозних психологічних і тим більш психічних проблем, але принципи складення психокорекційних програм, як здається, також можуть стати у нагоді при складенні програми навчальної.

Навчальна робоча програма – «візитна картка» дисципліни, що є своєрідним путівником, у першу чергу, для замовників даних освітніх послуг – в нашому випадку слухачів. Вона обумовлена освітніми потребами конкретної категорії тих, кого навчають. Це об'єктивна зацікавленість у певних освітніх послугах, суб'єктивно виражена у зверненні до системи освіти інтересах і очікуваннях. І це треба враховувати.

В методичній літературі називають наступні вимоги до змісту навчальної робочої програми які можна використовувати як основні критерії при експертизі:

1. Відповідність сучасному рівню розвитку науки.
2. Чітке визначення місця, ролі й завдань навчальної дисципліни (курсу).
3. Реалізація принципів системного підходу у відборі програмного матеріалу.
4. Єдність і логічна наступність елементів змісту програми.
5. Урахування міжпредметних зв'язків, що забезпечує «стикування» програми.
6. Конкретність визначення вимог до засвоєваних студентами знань і вмінь.

7. Раціональний вибір форм організації процесу навчання з урахуванням специфіки навчальної дисципліни.

8. Мотивоване дозування розділів і тем програмного матеріалу з урахуванням особливостей та потреб тих, хто навчається.

Серед основних принципів складення програм у практичній психології, які можуть сприйматися як єдині з освітніми (що особливо стосується психологічних освітніх програм), можна назвати наступні:

1. Принцип системності корекційних, профілактичних і розвиваючих задач.

Здавалося б – яке відношення цей принцип має до освітніх програм? Але метою навіть учбової програми повинна бути не тільки інформованість тих, хто навчається, у проблематиці курсу, і не тільки набуття певних умінь, які знадобляться їм у їх професійній діяльності. Якщо це буде єдиною загальною метою, підхід до навчання буде дуже схожим на біхевіористський – вироблення умовних рефлексів і певних доцільних форм поведінки без уявлень про внутрішні процеси, особистісне зростання, мотивацію, вписаність засвоєної інформації у ціннісну ієрархію слухачів. Якщо ми маємо справу з майбутніми психологами, педагогами і менеджерами, не можна не враховувати те, що основним інструментом їх професійної діяльності є не стільки поведінкові навички, скільки особистісні особливості. В нашій сфері якщо знання не змінює особистість, воно не буде працювати так, як вимагає професія психолога.

За мою думкою, навіть програма навчального курсу повинна включати елементи роботи слухачів над собою, усвідомлення власних почуттів та переживань, розвиток вольових якостей та навичок самомотивації і саморегуляції.

2. Принцип єдності корекційного або навчального процесу й діагностики.

В даному випадку найчастіше мають на увазі єдність навчання та діагностики його результату, тобто контролю засвоєння знань та вмінь. Але у

психологічній практиці діагностика повинна не просто завершувати процес корекції, а супроводжує його від початку до кінця. В складенні навчальної програми ми, звичайно, враховуємо не тільки контроль підсумковий, а й той, що відбувається протягом курсу – практичні завдання, виступи, активність на заняттях, поточне тестування. Але часто не враховуємо важливої складової – попередньої діагностики перед початком навіть іноді не занять, а складення програми як такої. При чому діагностика повинна охоплювати не тільки наявний рівень знань.

У семінарі-тренінгу за темою «Розробка учбової програми» на стартовій конференції проекту TEMPUS PROMENG, автор проф. Назокат Касимова, називається наступний алгоритм первинного аналізу вивчення потреб та планування програми за результатами діагностики:

Діагностика починається з питань, які звернені в більшому ступені до автора програми.

Крок 1. Зацікавлені сторони

- Хто є основними зацікавленими сторонами даного курсу/предмета?
- Як вони можуть бути залучені в процес розробки програми курсу/предмета?

Крок 2. Ситуаційний аналіз

- Зберіть всю необхідну інформацію
- Поговоріть із тими хто зацікавлений у курсі/предметі;
- Складіть анкету;
- Проведіть аналіз даних;
- Прочитайте звіти інших викладачів і перегляньте їх плани;
- Перегляньте літературу, інтернет сайти й т.д.

Крок 3. Стратегічні проблеми

- Чи є даний курс/предмет обов'язковим для отримання психологічної освіти?
- Як даний курс/предмет зможе задовольнити потреби студентів?

- Як даний курс/предмет пов'язаний із пріоритетами вашого навчального закладу?

- Як відбиті стратегічні питання розвитку самої дисципліни?

- Як зв'язаний даний курс/предмет з іншими курсами, що читаються для даної спеціальності у цьому навчальному закладі?

Крок 5. Стратегічне планування в розробці програми

Стратегічне планування припускає наявність стратегічного мислення й дії.

Розходження між стратегічним і не стратегічним мисленням полягають в ініціативності, прийнятті усвідомлених і добре продуманих рішень, чіткому формулюванню цілей і передбаченні результату.

Стратегічне планування починається з формулювання завдання (мети курсу/предмета + навички, які необхідно придбати).

Питання, що вирішуються на цьому етапі:

Що є рушійною силою розробки даного курсу? (задоволення потреб студентів, розвиток здібностей, стійкість, розмір, внесок у рішення певних соціальних проблем)

Які функції виконує даний курс/предмет (конкретні цілі).

Для кого (цільова група).

Визначитеся з основною цільовою групою, навіщо студенти відвідують цей курс, хто вони, які їх знання, мотивація, здібності, інтереси до початку вивчення даного курсу, і що вони збираються отримати на виході.

Як (навчальні ресурси)

Куди йдуть студенти (і ви самі) для того, щоб підготуватися до курсу.

Які матеріали їм доступні?

Де вони можуть обговорити навчальні проблеми й підготуватися до заняття?

Є чи в них навички користування навчальними матеріалами, інтернетом, базами даних, періодичною літературою й т.д.

SWOT Analysis (аналіз зовнішнього й внутрішнього оточення й

ресурсів)

Внутрішні - сила (strengths); слабкість (weaknesses)

Зовнішні - можливості (opportunities) погрози (threats).

Не все з запропонованого в алгоритмі може бути реалізоване в наших умовах, але названі питання повинні надихнути нас звернути увагу на вихідні показники мотивації й інформованості слухачів, від чого залежить логіка й внутрішнє наповнення курсу.

3. Принцип комплексності методів впливу.

Цей принцип є аксіомою для програм, що мають різну спрямованість – і корекційних, і розвивальних, і навчальних. В наших програмах враховуються тільки два основних види занять – лекції та практичні заняття, але ми маємо свободу визначення, по-перше, того, якому блоку інформації відповідає який рівень активності і задіяності у взаємодію з викладачем і один з одним у слухачів, а по-друге – у визначенні різновидів лекційних та практичних занять.

4. Принцип пріоритетності каузального підходу.

Каузальний підхід у психологічній практиці передбачає роботу з причинно-наслідковими зв'язками та усвідомленими смислами того, що відбувається з людиною. Він передбачає отримання відповідей на питання – «чому?» та «навіщо?». І якщо ми маємо справу з освітніми навчальними програмами, ці питання також боходити не можна. Це стосується мотивації навчання. Передбачається, що мотивування до засвоєння певної інформації відбуватиметься під час проходження курсу або безпосередньо перед його початком. Але часто не враховується вже наявна мотивація, з якою первинно звертається людина, яка бажає отримати як психологічну допомогу так і психологічну освіту. Про це йшла мова при розгляданні проблеми первинної діагностики, яка проводиться не тільки з метою визначити наявний рівень знань слухачів, а й їх власну мотивацію, їх очікування як від освітнього процесу взагалі так і від цього конкретного курсу.

5. Принцип нормативності. У визначенні змісту та логіки

навчальної програми схожий принцип відповідає за результат проходження слухачами певного курсу, тобто – досягнення поставленої реальної мети.

Формально визначаючи мету курсу, ми не завжди уявляємо собі результат, який бажано отримати наприкінці його проходження. В програмі він найчастіше може бути проявлений у переліку знань та вмінь, які бажано отримати слухачами, хоча реально він саме у такому вигляді досягається далеко не всіма.

В зв'язку з цим треба враховувати, що цілі курсу повинні бути реалістичні й співвіднесені із його тривалістю й можливостями переносу слухачами нового позитивного досвіду й засвоєних на заняттях знань та способів дій у реальну професійну практику та в життєві відносини.

При постановці загальних цілей необхідно враховувати далеку й найближчу перспективу розвитку людини як професіонала та особистості й планувати як конкретні показники професійного, особистісного й інтелектуального розвитку слухача до закінчення курсу, так і можливості відбиття цих показників в особливостях діяльності й спілкування на наступних стадіях його розвитку.

При визначенні змісту програми курсу уявлення про результат є настільки ж ключовими, як і мета та завдання.

Всі завдання курсу повинні бути досяжні й представлені в такому вигляді, щоб їх можна було оцінити.

Називають модель опису результатів курсу, які повинні бути враховані в програмі: **SMART outcomes**.

Результати навчання повинні бути:

- S specific (специфічні)
- M measurable (доступні виміру)
- A achievable (досяжні)
- R relevant (значимі)
- T time scaled (певного часового масштабу)

Навички, які будуть розвиватися протягом даного курсу повинні бути

корисні для студента в будь-якому контексті, наприклад:

- Презентаційні
- Комунікаційні
- Письмові
- Робота в команді
- Критичний аналіз
- Робота на комп'ютері
- Гнучкість і компроміс
- Прийняття рішень

...те, що будуть чекати від студента його майбутні роботодавці.

6. Принцип урахування індивідуальних особливостей клієнта (студента, слухача).

В змісті описуваної програми (Розробка учбової програми. Семінар-тренінг. Стартова конференція проекту TEMPUS PROMENG, Самара, 03.12.2010) називають декілька частин:

Основна частина, до якої входять основні компоненти. Вони абсолютно необхідні. Цілісність курсу без них буде під загрозою.

Наповнення курсу

Теми, моменти, питання, проблеми цінності настільки важливі, що повинні включатися в кожне заняття.

Варіант 1. Корекційне навчання

Для тих слухачів у яких немає ніяких знань по жодному питанню курсу

Варіант 2. Збагачення

Для тих слухачів, які знають зміст курсу. Для них повинен бути готів додатковий матеріал і додаткові завдання.

Варіант 3. Вибір

Для всіх слухачів, дати можливість вибору серед додаткових тем, кожна з яких пов'язана з основною темою або моментом курсу.

Звичайно, щоб мати уявлення про те, чи потребують майбутні слухачі курсу корекційного навчання, або чекають збагачення знань, необхідно

ознайомитися з їх рівнем досвідченості у проблематиці курсу перед його викладанням. Часто ми зустрічаємося з ситуаціями, коли нас інформують і навчають самі слухачі, які не просто знають матеріал, що викладається, а й мають багату практику. Іноді слухачі навіть помічають помилки у інформації, яка надається викладачем, та неспівпадіння теорії з практикою. Бувають випадки, коли можливість поділитися знаннями та досвідом таким слухачам не тільки стає у нагоді для всіх учасників навчального процесу, а й піднімає їх на ще вищу сходинку – збагачує досвідом навчання інших. Це мотивує тих, хто впевнений у тому, що знайомий з курсом на високому рівні ще до його початку.

7. Принцип зростання складності та урахування обсягу й ступеня розмаїтості матеріалу.

Маючи справу з дорослими людьми, ми часто вважаємо, що складність розуміння окремих тем та питань не має значення, і враховуючи логіку та послідовність викладання матеріалу не розташовуємо засвоєвану інформацію за зростанням складності. Але навіть у дорослих людей не відмінюються особливості сприйняття, які треба враховувати. Ця проблема відображається у декількох варіантах структури програм. Перш за все освітніх програм взагалі, але й програм окремих курсів також.

Зміст освітніх програм як система може мати *різну структуру викладу*. Найпоширенішими в наш час є: лінійна, концентрична, спіральна й змішана структури викладу.

При *лінійній* структурі окремі частини навчального матеріалу утворюють безперервну послідовність тісно зв'язаних між собою ланок, тобто зміст освіти (знання) передається один раз у певній логіці. Матеріал кожної наступної сходинки навчання є логічним продовженням того, що вивчалось в попередні роки або в попередніх навчальних курсах. У цьому випадку складність викладає мого матеріалу може зовсім не враховуватися.

Концентрична структура викладу припускає повернення до досліджуваних знань. Одне питання повторюється кілька разів. Інакше

кажучи, навчальний матеріал даної сходинки в більш ускладненому вигляді проходять на наступних сходинках навчання.

Характерною рисою *спіральної* системи викладу матеріалу є те, що студенти, не втрачаючи з поля зору вихідну проблему, постійно розширюють і поглиблюють коло пов'язаних з нею знань. У ній немає перерв, характерних для концентричної системи.

При *змішаній* системі відбувається комбінація вищевказаних структур.

Слідування концентричній та спіральній системі забезпечить притримання останнього принципу.

Виходячи з вищесказаного, при побудуванні навчальних програм слід враховувати не тільки вимоги до оформлення та формально слідувати логіці викладання матеріалу у літературних джерелах, а й уважно ставитися до внутрішньої логіки інформації, яка складає зміст курсу, до того, наскільки вони вписані в загальну систему знань, та психологічної і методологічної обумовленості змісту програми.

Література

1. Касымова Н. Разработка учебной программы Семинар-тренинг стартовая конференция проекта TEMPUS PROMENG, Kick off Meeting PROMENG, Samara, 03.12.2010 [Електронний ресурс] / Н. Касымова / Образовательный портал «Ecommis». — Режим доступа: http://ecommiss.eu/downloads/teaching-material/training-material/Development_educational_program.pdf. — Дата обращения: 16.02.2017. — Название с экрана.
2. Корнилова, М. В. Технология составления учебных программ: методические рекомендации для специалистов образовательных учреждений / М. В. Корнилова. — Кемерово: КРИПКИПРО, 2006. — 29 с.
3. Методичні рекомендації до складання програм навчальних дисциплін та робочих програм кредитних модулів / [уклад. В. П. Головенкін]. — 4-е вид., перероб. і доп. — Київ : НТУУ «КПІ», 2014. — 32 с.

Методика составления учебной программы куррикулумного образца при 12-летней модели среднего образования (на примере интегрированных образовательных программ АОО «Назарбаев интеллектуальные школы») : [методическое пособие]. — Астана : Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. — 194 с.